

INDUSTRIA DIN BANAT ÎN CONTEXTUL EFORTURILOR ÎNTEPRINSE DE ROMÂNIA PENTRU SALVGARDAREA INDEPENDENȚEI ECONOMICE ȘI POLITICE (1938—1940)

GHEORGHE RUJA

Înlăturarea efectelor dăunătoare ale crizei economice dintre anii 1929—1933, a permis în România o creștere sensibilă a potențialului economic, în cadrul căruia industria avea o tot mai importantă pondere. Legislația elaborată în ultimii ani de guvernare liberală a încurajat politica protecționistă a industriei românești promovată cu asiduitate de cercurile capitaliste interesate. Dacă între 1932—1934, politica de industrializare a pus accentul pe crearea întreprinderilor care să prelucreze semifabricatele importate, următorii ani ai deceniului patru marchează o schimbare în sensul că industria românească a fost orientată spre o politică de investiții menită să contribuie la prelucrarea pe scară mai largă a materiilor prime, în special în industria textilă, metalurgică, chimică și alimentară.

Ca o consecință imediată a intensificării activității economice în România, trebuie notată stimularea emisiunilor de acțiuni pentru întreprinderile noi, sau pentru cele ce și-au mărit capitalurile. Revelator în această privință este faptul că în anul 1937 acțiunile emise pe întreaga economie s-au triplat față de 1936, iar emisiunile și majorările de capital în cadrul societăților industriale și comerciale au înregistrat o curbă ascendentă după anii de criză, ajungând în 1938 la o valoare de circa 4 ori mai mare decât în anul 1934¹. Procesul de industrializare capitalistă a României, deși intensificat în anii deceniului al patrulea, n-a reușit să scoată țara din inapoierea economică, astfel că balanța comercială a rămas „factorul cel mai important al echilibrului schimburilor generale cu străinătatea”². Comparând cifrele de import și export în anul 1937, pe grupele principale de producție, conform nomenclaturii de la Bruxelles, raportul mărfurilor importate și exportate pe cap de locuitor înregistra un plus de 15,70 mărci, spre deosebire de alte state ca Germania care înregistra un plus de 6 mărci, Anglia și Franța cu un minus de 112 respectiv 44 mărci³. Acest excedent al balanței comerciale este semnificativ pentru rigurozitatea politicii protecționiste desfășurate de statul român.

Invocând în primul plan argumente de apărare națională, statul devine în anii următori crizei economice factorul determinant în dezvoltarea producției industriale, consistența comenzilor statului compensând scăderea comenzilor particularilor mai ales după 1936, când starea conflictuală între statele Europei devine evidentă.

În concertul diplomatic european asistăm în această perioadă la o creștere fără precedent a importanței factorilor economici ca mijloace de influențare a politicului.

Progresele făcute de Germania hitleristă în penetrația economică spre Europa centrală și sud-răsăriteană, amenința vizibil țările din această regiune cu pierderea totală a independenței economice, pregătindu-se prin această modalitate stabilirea controlului politic asupra lor. Începând cu anul 1938, expansiunea economică fascistă a trecut cu mult limita relațiilor comerciale naturale dintre Germania și țările situate în această zonă. Deși a promis tot ajutorul pentru stăvilirea subjugării economiei țărilor centrale și est-europene, Liga Națiunilor s-a dovedit totalmente neputincioasă în fața pretențiilor Germaniei ⁴.

Politica economică desfășurată de Germania nazistă viza subordonarea economiilor naționale ale țărilor balcanice fără excepție. Aceasta cu atât mai mult cu cât structura economică a acestor state oferea celui de-al III-lea Reich o excelentă piață de desfacere și aprovizionare cu materii prime, situație facilitată de slăbiciunea economică caracteristică pentru aceste țări.

Schimbările survenite în arena politică în cursul anului 1938, prin anexarea Austriei și dezmembrarea Cehoslovaciei de către nazisti cu largul concurs al guvernelor occidentale aduc statele balcanice într-o stare mai vulnerabilă pe planul independenței economice față de Germania. În toamna anului 1938 se încheie tratatul economic germano-polon, Iugoslavia este silită să semneze acordul de clearing cu Germania, iar Bulgaria și Turcia finalizează cu Reichul acorduri de plăți. La rîndul ei România încheie la 10 decembrie un acord comercial cu Germania ⁵.

În aceste împrejurări în opinia publică din România s-a pornit o puternică reacție împotriva implantării Germaniei în economia țării, care așa cum sublinia Armand Călinescu urmărea să transforme Dunărea în „bulevard comercial și strategic între est și vest“ ⁶. Comentînd raporturile economice dintre România și Germania după ciuntirea Cehoslovaciei, presa românească se exprima împotriva integrării țării în cîmpul economic hitlerist, subliniind că „... unilateralitatea în raporturi economice aduce cu sine și o unilateralitate politică. Lucru de care trebuie să ne ferim din răspuțeri“ ⁷. Referindu-se la politica economică pe care o avea de urmat România, în condițiile expansiunii statelor fasciste, ziarul „Excelsior“ afirma cu claritate : „*Vrem independență economică, pentru a avea independența noastră politică. Nu există independență politică fără independență economică*“ ⁸.

Personalități ale vieții politice, economiști, oameni de cultură, pe deplin conștienți de pericolul aservirii țării de către imperialismul german, militau pentru dezvoltarea colaborării cu alte state, pentru întărirea securității țării. Reputatul economist Virgil N. Madgearu, adresîndu-se statelor occidentale amenințate de Germania, considera că „... este de un interes vital ca Anglia și Franța să aplice o suplețe mai mare în metodele lor comerciale, care să permită menținerea unor relații economice și financiare însemnate cu țările din sud-estul Europei, care pentru dezvoltarea lor în cadrul ideii naționale și în forma unor state suverane, au toate motivele să nu dorească a se încadra într-un spațiu mare economic, asupra căruia ar dispune de o influență exclusivă un singur stat puternic : Germania, sau oricare alt stat“ ⁹.

În climatul politic marcat de tendințele agresive, revizioniste ale statelor cu regimuri fasciste, Partidul Comunist Român s-a angajat cu fermitate pentru apărarea intereselor naționale, a subliniat în dese rînduri

pericolul ce plana asupra țărilor din bazinul dunărean și din Balcani, în fața pretențiilor Germaniei hitleriste de a-și exercita dominația economică și politică¹⁰. Lupta economică pentru supremație în zona Balcanilor s-a accentuat după ocuparea Austriei și dezmembrarea Cehoslovaciei. În acest sens, edificatoare sînt investițiile importante efectuate de Marea Britanie în Turcia, apoi intensificarea schimburilor dintre Anglia și Franța cu țările dunărene. Pe aceeași linie de stăvilire a expansiunii germane în bazinul dunărean se înscriu și noile contingente de mărfuri obținute de România în Franța¹¹.

Preocupările Angliei și Franței pentru limitarea penetrației germane în economia românească s-au soldat cu rezultate minore, în mare parte datorită duplicității cercurilor politice vest-europene. Acțiunile diplomației britanice nu lasă nici o urmă de îndoială în această direcție. Astfel, ambasadorul englez la Sofia declara în iulie 1938 omologului său român că Marea Britanie este îngrijorată „deoarece piețele țărilor balcanice sînt amenințate de a fi monopolizate de Germania“¹², dar în aceeași perioadă de timp, lordul Halifax făcea cunoscută poziția guvernului englez care „nu vrea să ridice o barieră contra intereselor comerciale legitime ale Germaniei în bazinul dunărean“¹³.

Dovada elocventă a interesului pe care îl nutreau naziștii pentru economia românească o constituie raportul întocmit de oficiul german pentru planificarea economică (1939), intitulat „Economia de materii prime a României și însemnătatea sa pentru Reich“. Raportul cuprinzînd rezultatul cercetării asupra resurselor de materii prime, printr-o bogată documentație cifrică schițează posibilitățile de dezvoltare în viitor, arătînd că statul român „ca cel mai mare din Balcani...“ trezește mari interese economice pentru cercurile conducătoare hitleriste, deoarece „România nu posedă numai petrol și grîu și deține deasemenea un alt mare număr de materii prime, dintre acelea a căror importanță deosebită pentru un stat puternic industrializat ca Germania nu mai trebuie subliniată, deținerea lor fiind un câștig real“¹⁴. Într-un alt document în care se aduceau argumente pentru necesitatea „vitală“ de a ocupa România prin forță armată cu scopul de a „împiedica eventualele surprize politice sau dezordini în aprovizionarea Germaniei“, se nota cu cinism: „Datorită obișnuinței populației românești de a flămînzii, România va pune la dispoziția Reichului și de acum înainte cantități sigure de cereale... iar petrolul va putea lua drumul Germaniei atîta timp cît nu se epuizează rezervele“¹⁵.

Cunoscute fiind aceste intenții, prin oficiile diplomatice ale țării în străinătate, România a căutat în permanență să practice o mobilitate a relațiilor economice în politica externă, deși adeseori a avut de înfruntat obstrucția marilor puteri. Într-o atare situație România a însemnat legăturile comerciale cu țările vecine a căror structură economică¹⁶ era mai apropiată de a sa. Aniversînd 5 ani de activitate rodnică în cadrul Micii Înțelegeri Economice, statele participante, la începutul lunii mai 1938 erau unanime în aprecierea că „existența unui nucleu de colaborare economică și politică în valea Dunării, nu poate fi decît binevenit... astăzi, cînd problema organizării economice a bazinului dunărean formează una din preocupările de căpetenie a cancelariilor apusene“¹⁷. Pronunțîndu-se pentru intensificarea relațiilor economice cu cît mai multe țări statul intervine prin credite extraordinare pentru stimularea exporturilor spre Olanda, Belgia, Anglia, Italia, Turcia, țările din nordul Africii etc. Stimularea ra-

porturilor de natură economică era îngreunată de neliniștea politică din Europa anului 1938, aceasta împingând statele într-o stare de relativă izolare, accentuându-se politica economiei de război.

Schimbările politice intervenite în România, la începutul anului 1938, au produs surescitare în anumite cercuri ale vieții economice, într-o asemenea măsură încît ministrul industriei și comerțului, I. P. Gigurtu prezenta poziția noului guvern, care punea pe primul plan, „intensificarea producției și ușurarea circulațiunii mărfurilor“, cerind oamenilor de afaceri să-și recapete calmul „... căci nimic nu se face prin arbitrar și abuz de putere“¹⁸. Afirmațiile de mai sus demonstrează clar că pozițiile marelui capital nu erau amenințate, ci dimpotrivă se preconiza lărgirea sferei de activitate cu avantaje crescînde față de perioada anterioară, cu mențiunea că legislația urma să fie adaptată la necesitățile industriei și comerțului, ca factori ai păstrării independenței și suveranității țării.

Pornind de la nevoile de apărare națională, statul român devine în perioada 1938—1940 factorul determinant în dezvoltarea economiei. În condițiile stării conflictuale între țările europene, o serie de capacități industriale, metalurgice, miniere, chimice, textile, au fost influențate favorabil prin avansuri, plăți anticipative, prime de încurajare, statul român avînd interese majore în crearea de noi obiective sau de extindere a producției la întreprinderile existente. O caracteristică pentru înființarea de societăți industriale, pentru creșterile de capitaluri în industrie, bănci și comerț este faptul că acestea se produceau cu participarea masivă a capitalurilor marilor întreprinderi, noile capacități industriale fiind de fapt proprietatea grupurilor dominante în ramura respectivă a economiei țării. Astfel, Șantierul Naval Galați cu un capital de 50 milioane lei constituiau proprietatea U.D.R.-ului și Astrei, iar Laromet cu un capital de 220 milioane era creația uzinelor Vulcan cu participare de capital elvețian¹⁹. Totalul investițiilor în perioada ianuarie-aprilie 1938 (emisiuni noi și majorări de capitaluri) s-a ridicat la 1361 milioane lei din care 731 milioane lei în societăți industriale, 265 milioane lei în bănci, iar în societățile comerciale 265,7 milioane lei²⁰. Investițiile noi nu erau îndreptate spre toate ramurile industriale, ci cu precădere spre industria metalurgică, textilă, extractivă și chimică.

Rezistența hotărîtă împotriva integrării țării în cîmpul economic german s-a manifestat sub multiple aspecte, statul român preocupîndu-se atent de principalele regiuni industriale pentru ridicarea potențialului economic, care îi permitea satisfacerea necesităților într-o mai mare proporție pe plan intern. Pentru intensificarea ritmului de dezvoltare a economiei românești o atenție specială a fost acordată Banatului, cu profil axat pe industria grea constructoare de mașini, mijloace de transport, armament, pe industria ușoară, chimică și alimentară. În același timp trebuie notat faptul că agricultura bănățeană oferea produse care cădeau sub incidența mărfurilor competitive pe piața externă.

În urma măsurilor întreprinse de stat, oferindu-se avantaje substanțiale marelui capital, valoarea producției întreprinderilor industriale din județul Timiș, după prețul de vînzare (loco-fabrică) în anul 1938 se cifrează la circa 3 348 750 000 lei, în condițiile în care fabricile textile se luptau cu mari greutăți în aprovizionarea cu materie primă. Cele mai mari vînzări au fost realizate de Industria Lînei — Timișoara — 360 milioane lei, Fabrica de zahăr din Banat — 161 408 778 lei, Turul — Timișoara — 155 078 974 lei, Moara Eduard Prochaska — 129 000 000 lei etc.²¹.

Sprijinul larg acordat de stat industriei grele din Banat, a determinat creșterea producției, la unele articole înregistrându-se un spor de 75 % comparativ cu anul 1937. Noul regim de contingentare a contribuit la îmbunătățirea importurilor de materii prime în cursul anului 1938, când întreprinderile bănățene au vîndut tot ce s-a fabricat. Cu toate că statul român se erija în principal cumpărător, unităților industriale din Reșița, Oțelul Roșu, Timișoara, Nădrag, Arad, li s-au creat facilități în exportul articolelor de fier și împletituri de sîrmă spre Franța, Elveția, Egipt, Grecia, Turcia, Bulgaria²². Situația avantajoasă în care se aflau unitățile industriei grele a permis Uzinelor și Domeniilor Reșița atingerea unei cifre de vînzări de 2.827.024.022 lei în 1938, realizîndu-se un spor de 31,3 % față de anul 1937, precum și amortizarea investițiilor efectuate în 1938 în proporție de 98,9 %²³.

Prin scoaterea de sub contingentare a mașinilor necesare industriei metalurgice în cursul anului 1937, s-a dat un puternic stimulent pentru investiții, astfel că din capitalurile marilor societăți 45,9 % au fost plasate în întreprinderile metalurgice deși acestea reprezentau doar 5,5 % din unitățile industriale nou înființate în anul 1938²⁴. Prin această politică de investiții se urmărea continuarea cursului de intensă industrializare a țării, cu preponderență pe industria metalurgică, creșterea importanței capitalului românesc comparativ cu cel străin, pentru încadrarea mai accentuată a economiei țării în conjunctura de război. Dar tensiunea internațională provocată de evenimentele din martie și septembrie 1938, a produs nesiguranță în lumea capitalului, urmată de o pronunțată rezervă în antrenarea unor acțiuni financiare de durată.

Precipitarea evenimentelor internaționale a generat urcarea prețurilor la materiile prime astfel că prețul fierului laminat, produs la Reșița a crescut cu 0,7—1,00 lei/kg²⁵, determinînd anumite unități să reducă producția din cauza greutăților întimpinate în aprovizionarea cu materii prime, fapt semnalat la Hunedoara unde producția de fontă a scăzut de la 44.300 tone la 41.000 t²⁶.

Urcarea prețurilor la produsele finite a creat sarcini suplimentare pentru stat, ca principal cumpărător, astfel că ministerul de finanțe a intervenit prin majorarea impozitelor pe cifra de afaceri de la 6 % la 7 %, pentru produsele metalurgice²⁷.

Spre deosebire de marile întreprinderi din industria grea, UDR, Astra, Ferdinand (Oțelul Roșu), Nădrag etc. care au beneficiat de credite în valoare de sute de milioane de lei, întreprinderile mici din zonă „Armătura“, „Phoma“, „Grundmann“, „Hephaistos“, din Arad, „Boszak“, „Fabrica de lanțuri“, „Klug“ din Timișoara etc., n-au beneficiat de sprijinul statului, unele fabrici fiind silite să sisteze producția²⁸. Întreprinderile metalurgice liliputane au avut de suferit și din cauza diferitelor acorduri intervenite între capacitățile industriale dominante în ramură prin forța economică. La 30 iunie 1938 se încheie între UDR, „Astra“ — Prima fabrică română de vagoane și motoare“ și „Noua societate a atelierelor Vulcan“ un acord de colaborare menit să ușureze raționalizarea produselor, prin care se angajau „în mod reciproc, a nu produce obiecte sau materiile rezervate specializării celeilalte întreprinderi“²⁹. Aparent acordul nu stabilea anumite norme de producție, de vînzare sau prețul mărfurilor, ci avea drept scop îmbunătățirea și ieftinirea producției. Prin aceasta, pa-

tronatul se ferea să intre sub prerogativele Decretului nr. 2.137 din 8 mai 1937 care în cazul constituirii unui cartel impunea alte sarcini semnatarilor în cauză.

Intensificarea acțiunilor în direcția monopolizării este însoțită de procesul concentrării și centralizării capitalurilor astfel că societatea „Marginea — Reșița SAR“ a cedat către UDR la 18 iunie 1938 creanțe în valoare de 12.644.754 lei³⁰. Puternica poziție a marelui capital și tendințele de eliminare a industriei mici din viața economică a țării determină „Uniunea generală a micilor industriași și meseriași patroni“ să înainteze un memoriu primului ministru, solicitându-i să ia măsuri împotriva concurenței întreprinderilor mari, care amenință „fringerea puterii de viață a meseriilor românești, (micii patroni fiind — n.n.) amenințați să-și prăpădească agonisinta anilor de muncă“³¹.

Situația dominantă a monopolurilor în economia românească, cauzată în bună parte de politica economică a guvernării liberale caracterizată prin legile de încurajare a industriei și tarife vamale prohibitive, a determinat concentrarea capitalului în întreprinderile metalurgice monopoliste în proporție de 98 % din cel existent în întreaga ramură³².

O situație asemănătoare celei din industria grea, dar la alte proporții, exista în industria ușoară. Conjunctura economică favorabilă la nivel național, necesitățile și comenzile apreciabile efectuate de stat, posibilitățile mai rapide de obținere a profiturilor, au orientat capitaluri însemnate spre acest domeniu al industriei. Semnificativ în această privință este faptul că între 1936—1938 s-au înființat 15 filaturi de bumbac, care adăugate la cele 2 existente anterior puteau să acopere 80 % din necesitățile naționale³³. În martie 1938 existau în ramura textilelor 7 filaturi de lână pieptănată cu o capacitate de 1.200 tone pe an, putând asigura în condiții de producție normală 1/2 din cantitatea solicitată de fabricile prelucrătoare³⁴. La începutul anului 1938 funcționau 4 din aceste filaturi (Industria Linei Timișoara cu 12 200 fuse, Compania generală a industriei textile București cu 10 100 fuse, Societatea pentru industria textilă cu 4.800 fuse, Isvoraru — București cu 4.500 fuse) bucurându-se de măsurile de protecție ale statului prin obligativitatea importurilor de fir de a le cumpăra o parte din cantitatea produsă.

Filaturile de bumbac, din cauza lipsei de deize nu puteau cumpăra bumbac de pe piața americană, fiind silit să importe în principal din Egipt, deși aici materia primă era mai scumpă cu 5—20 %. Situația se repercuta negativ asupra întreprinderilor românești în condițiile concurenței cu filaturile austriece, cehoslovace, italiene, care beneficiau de deize la cursul oficial. Intervenția statului prin Banca Națională s-a soldat cu schimbarea regimului de plăți la bumbacul importat din Egipt³⁵, intensificându-se în același timp schimburile dintre Turcia și România, prin contul de clearing³⁶.

În întreprinderile textile din Banat s-au efectuat investiții importante, nivelul lor fiind depășit doar de plasamentele de capital în sectorul metalurgic și siderurgiei. Investițiile întreprinse în 1938 la „Industria Textilă Arădană“ au avut drept scop modernizarea mijloacelor de producție, prin instalarea unei turbine, a 50 de mașini șaft, iar la fabrica „Romitex“ din Timișoara s-au achiziționat instalații pentru finisaj, extinzându-se filatura existentă și creștându-se pentru răsucitul firelor, firma „Efecfir“³⁷.

Desfășurarea producției a decurs normal în timpul anului 1938 cu excepția perioadelor de încordare politică din martie și septembrie, când materiile prime din fabrici au fost stocate pentru necesitățile armatei. O serie de întreprinderi ca „Industria de ață Cucirini“ Arad³⁸, „Kawe — prima fabrică de țesături elastice“ Timișoara³⁹, „Industria textilă“ Lugoj⁴⁰ au început confecționarea unor articole importate pînă în 1938, acestea fiind solicitate pentru înzestrarea armatei.

Evenimentele din Austria și Cehoslovacia au afectat industria textilă și datorită faptului că aceste țări aveau o bună situație financiară din punct de vedere al devalizei, putînd exporta semifabricate ce conțineau un mare coeficient de devize cum erau firele de bumbac și lînă. Perturbarea aprovizionării este semnalată în toate rapoartele anuale ale întreprinderilor care-și justificau astfel anumite scăderi ale producției (ex. Țesătoria Teba, I.R.C.A.⁴¹), dar cu dificultăți mult mai mari au fost confruntate unitățile textile cu un potențial economic mai redus care suferau de lipsă de materii prime, întîmpinînd mari dificultăți la obținerea autorizațiilor de import (ex. „Dunăreana“ — Orșova, „Roca“, „Herz“ — Timișoara, „Protex“ — Lugoj⁴²).

În industria pielăriei, la „Filt“, „Pielăria bănățeană“ etc., se semnalează de asemenea o scădere a producției de 15—20% cu excepția fabricilor de încălțăminte care au produs cu 2—5% mai mult decît în 1937. Scăderea cifrei de afaceri cu 40% în această ramură este motivată de criza politică internațională care a determinat anumite unități orientate pe importul de materii prime să-și înceteze activitatea, cum s-a întîmplat la fabrica „Danubia“ din Bocșa Montană⁴³.

Industria chimică și de prelucrare a lemnului au întîmpinat deosebite dificultăți cauzate de situația internațională. Vinzările întreprinderilor chimice din Banat au scăzut cu 25% față de anul 1937, deși fabricile de lacuri și vopsele „Standard“, „Leda“, „Timiș“, „Eg-Gü“ etc., au avut comenzi pentru industria de armament. Această situație s-a datorat imposibilității obținerii autorizațiilor de import pentru sulf rafinat din Germania și caolin din Cehoslovacia, cum a fost situația întreprinderii „Timiș“ care a fost nevoită în august 1939 să reducă producția și să concedieze 50% din personal⁴⁴. În același timp plasarea materialului lemnos la export a scăzut în urma pierderii piețelor de desfacere din Orient, Italia și Spania⁴⁵.

Instabilitatea politică internațională a cauzat o creștere a prețului de cost la materialele de construcții cu circa 25%, determinînd în Banat o stagnare a construcțiilor civile și în consecință și a producției cu 20% față de anul 1937.

Materialul cifric relevă clar acțiunea susținută a statului de a-și crea o bază industrială capabilă să susțină activitatea politică închinată salvării integrității teritoriale, a independenței patriei. Eforturile reale întreprinse pentru dezvoltarea economică a țării, soldate cu propulsarea industriei la cote fără precedent în întreaga perioadă a capitalismului în România nu au înlăturat cheltuielile mari de regie, costurile de producție ridicate, prețurile mari ale produselor industriale, toate acestea repercutîndu-se negativ asupra posibilităților de export în condițiile unei aprige concurențe pe plan internațional. Unele dintre produsele de bază ale comerțului românesc n-au fost exportate și datorită prețurilor de pe piața externă care nu ofereau conveniența necesară.

Datorită dificultăților financiare și lipsei de devize, schimburile comerciale ale României au fost orientate spre țările cu valută forte în conformitate cu necesitățile de transfer. Având în vedere acest lucru reiese mai bine în evidență rolul unităților industriale din județele Timiș, Caraș, Severin, Arad situate pe locul al treilea în ceea ce privește ponderea industrială după București și zona Prahova ⁴⁶.

Poziția deținută de județele bănățene în ansamblul economiei românești a generat în cercurile de la Berlin o atenție deosebită pentru această zonă, căutând să profite de existența în Banat a populației de naționalitate germană. În concepția diplomației hitleriste, cetățenii germani din Balcani pînă la Marea Baltică erau obligați să „consolideze din punct de vedere politic și economic cuceririle Reichului“ după cum se indica în decretul din 7 octombrie 1938 ⁴⁷. Încercările de penetrație în economia românească au îmbrăcat multiple aspecte, de la înțelegerile la nivel de stat sau între firme, pînă la încurajarea și subvenționarea organizațiilor politice de dreapta ⁴⁸. Se observă în același timp o intensificare a pătrunderii capitalului german în această zonă a țării, fapt subliniat în dese rânduri de presa românească ⁴⁹. Vizitele efectuate în întreprinderi bănățene de membri ai societății de studii sociale „Deutsche Weltwirtschaftliche Gesellschaft“, în realitate fiind puși în slujba serviciilor de informații hitleriste, au provocat panică în rândurile industriașilor, îndeosebi evrei, aceștia procedînd la lichidarea afacerilor ⁵⁰. În toamna anului 1938 poziția secțiunilor N.S.D.A.P. în România s-a întărit considerabil. Sub patronajul Viceconsulatului german din Orșova și al Consulatului german din Timișoara al cărui secretar șef era Ludwig Tomoor, s-a organizat în luna noiembrie o întrunire a conducătorilor organizațiilor locale ale N.S.D.A.P., unde s-au stabilit direcțiile în care avea să-și desfășoare activitatea secțiunea din România pentru a sprijini pe toate căile politica „marelui imperiu german“ ⁵¹.

În climatul economic tulburat de ascensiunea fascistă, ministerul finanțelor a solicitat administrațiilor financiare să înainteze toate impozitele firmelor germane pe baza convenției pentru evitarea dublei impuneri, ordonînd în același timp efectuarea de cercetări suplimentare, din necesitatea cunoașterii exacte a situației acestor firme pentru a nu le pierde de sub control, cu atît mai mult cu cît numărul lor se cifra la circa 600 ⁵².

Intensificarea presiunilor Germaniei naziste în sensul acaparării economiei românești a constituit una din cauzele principale ale modificării statutului Consiliului Superior Economic în iunie 1938, prin care erau lărgite atribuțiile acestui organ creat pe lîngă Președinția Consiliului de Miniștri încă din aprilie 1936. În noua sa structură Consiliul Superior Economic împreună cu Ministerul Economiei Naționale întocmeau planurile de raționalizare și valorificare a industriei, avansau propunerile de îmbunătățire a stării economice a țării, de direcționare a liniilor generale în politica schimbului etc. ⁵³. Coordonarea întregii economii pe baze noi de „conducere și îndrumare unitară s-a materializat în acordarea de prime la export, lăsarea unei cote din devizele rezultate la libera negociere și lărgirea sferei compensațiilor“ ⁵⁴.

Măsurile organizatorice întreprinse de legiuitor în timpul dictaturii regale n-au fost numai o urmare a înnegurării vieții politice internaționale, ele datorîndu-se în mare parte ascensiunii cercurilor monopoliste în frunte cu regele Carol, tentate de posibilitățile maximalizării profiturilor, în conjunctura favorabilă creată de economia de război prin comenzile ferme

venite din partea statului. Creșterea potențialului industrial în 1938, în pofida unor reale dificultăți întâmpinate pe piața externă a adus beneficii extrem de mari capitaliștilor români, acest fapt sporindu-le încrederea în regimul carlist, cu toată instabilitatea politică la scară europeană. Venind în sprijinul patronatului dispozițiile generale ale legii pentru organizarea Ministerului Economiei Naționale subliniau ca o principală atribuție, aceea de a îndruma și organiza „... o cât mai largă dezvoltare a tuturor puterilor de producție ale țării, valorificate ori nu pînă în prezent *altele decît cele agricole* atît prin cercetarea și descoperirea bogățiilor naturale ale țării, prin punerea lor în valoare, prin dezvoltarea producției industriale cît și prin orice alte mijloace socotite mai potrivite pentru atingerea scopului...”⁵⁵.

Așa se explică de ce investițiile de capital în primele 6 luni ale anului 1939 au crescut cu 142 milioane lei față de aceeași perioadă a anului 1938. Orientarea capitalurilor spre industrie a devenit foarte accentuată, încît a dobîndit aproape un caracter de exclusivitate. Caracteristic pentru această perioadă este acțiunea de sporire a capitalurilor astfel că din 1653 milioane lei afectate industriei, doar 203 milioane s-au investit în întreprinderi noi⁵⁶. Statistica întocmită de Ministerul Economiei Naționale la începutul anului 1939 surprinde existența a 3.512 întreprinderi, (numărul lor fiind mai mic cu 41 decît la 1 ianuarie 1937), înzestrate cu o forță motrice de 722.638 CP, producînd mărfuri în valoare de 64,5 miliarde lei⁵⁷. Numai pe teritoriul fostului județ Timiș-Torontal în urma politicii de intensificare a industrializării existau la 1 ianuarie 1939, 18 întreprinderi alimentare, 19 chimico-farmaceutice, 32 textile, 7 de pielărie, 11 unități industriale metalurgice, 16 producătoare de materiale de construcții, 7 întreprinderi angajate în industria lemnului, 10 întreprinderi electrotehnice, etc.⁵⁸, la care se adaugă societatea de renume european U.D.R., din fostul județ Caraș în jurul căreia pivotau celelalte capacități miniere, metalurgice și siderurgice din zona montanică a Banatului.

Dar industria românească era vizibil marcată de restrîngerea creditelor, precum și de rezervele patronilor în fața fluctuației prețurilor. În primele luni ale anului 1939 situația capacităților industriale din Banat se înrăutățește brusc, cauza fiind reducerea posibilităților de aprovizionare, de plasare a investițiilor cu precădere spre industria de armament, restrîngerea comenzilor și nu în ultimul rînd datorită frămîntărilor internaționale. Acești factori conjugați au determinat ca începînd din luna martie aprovizionarea cu mărfuri să se facă numai contra numerar, iar băncile să-și limiteze activitatea la încasarea creanțelor, pentru a avea posibilitatea să răspundă cererilor de restituire, reducînd la maximum acordarea de noi credite.

Recesiunea economică s-a manifestat în toate ramurile industriei. Pe primele 3 luni ale anului 1939 U.D.R. a înregistrat un deficit de 400 milioane lei⁵⁹. Fabrica de furnir din Deta din cauza greutăților în privința aprovizionării și exportului, direcționat pînă în 1939 spre Anglia, Egipt, Palestina, se vede nevoită să închidă porțile concediind 370 lucrători⁶⁰. Fabrica de sticlă din Tomești era confruntată cu mari dificultăți fiind nevoită să sisteze producția în intervalul ianuarie-aprilie 1939, aruncînd pe drumuri 200 muncitori⁶¹. Motivînd lipsa încasărilor, a comenzilor, a materiilor prime, invocînd stocurile mari de produse aflate în magazii, fabrica de ciorapi „Rocca”, „Industria Lînei” își încetează activitatea⁶², la 27 martie 1939, fabrica de cărămizi și țiglă „Böhm” din

Jimbolia se închide concediind 1.200 lucrători, la 29 martie fabrica de țesături elastice „Carol Nagy“ își sistează producția afectând 70 de muncitori, la 1 și 3 aprilie 1939 își opresc producția fabricile „Venus“ și „Union“ din Jimbolia, la 6 aprilie își sistează producția fabrica de articole de cauciuc „Vulcan“ din Timișoara, etc.⁶³.

Evenimentele din martie 1939 au determinat de asemenea o retragere masivă a alimentelor de pe piețele orașelor bănățene precum și o accentuată urcare a prețurilor, fapt ce a îngrijorat masele muncitorești.

Situația critică existentă la granița de vest a impus României intensificarea demersurilor diplomatice pe plan politic sau economic cu toate statele interesate din Balcani. La începutul anului, între 17—18 ianuarie 1939, participând la reuniunea guvernatorilor băncilor centrale din țările balcanice desfășurată la Belgrad, delegația română arăta că schimburile prin clearing practicate de diferite state trebuie să se bazeze pe o mai mare elasticitate manifestându-și adeviziunea față de măsurile luate cu acest prilej în sensul respingerii presiunilor naziste⁶⁴. Dar apropierea Germaniei de granițele țării prin cotopirea Cehoslovaciei, neîncrederea în forța Angliei și Franței de a interveni în favoarea României⁶⁵ a determinat cercurile politice și economice să încheie acordul economic cu Reichul în 23 martie 1939⁶⁶. Opinia publică din România conștientă de pericolul care plana asupra țării și-a manifestat sub multiple aspecte aversiunea împotriva acțiunilor hrăpărețe ale Germaniei hitleriste. Deosebit de clară a fost atitudinea Partidului Comunist Român care a condamnat acordul, înțelegând în același timp că el a fost încheiat pentru evitarea unei agresiuni conjugate asupra țării⁶⁷.

Pentru diplomația hitleristă tratatul economic încheiat cu România a constituit un succes deosebit, cunoscută fiind atitudinea de rezistență a poporului român împotriva fascismului. Astfel ziarul nazist „Angriff“ avea suficiente motive să susțină că înțelegerea economică „corespunde dinamicii germane, că s-a adus o ordine nouă în zdrențuita hartă a Europei Centrale, că în sfârșit s-au încheiat cu Lituania și România două acorduri ce trebuiesc socotite drept pietre fundamentale ale noii construcții“⁶⁸. Entuziasmul cercurilor fasciste a fost de scurtă durată deoarece în perioada imediat următoare România a opus o vie rezistență împotriva aplicării prevederilor tratatului. Pilduitor în această direcție este faptul că chiar în cercurile de afaceri românești exista o opoziție vehementă împotriva îndeplinirii obligațiilor tratatului impus de Germania. Referindu-se la actul semnat la 23 martie 1939, ziarul Excelsior se pronunța împotriva oricărui „fel de monopol, fie în domeniul schimburilor noastre internaționale de mărfuri, fie în domeniul exploatării bogățiilor noastre... (arătând că aceasta n.n.) ar putea dăuna intereselor economiei și apărării noastre naționale, cu grave repercursiuni asupra independenței naționale cucerită și susținută cu sacrificii“⁶⁹.

Rezistența țărilor din sud-estul Europei în fața pretențiilor fasciste a produs nervozitate la Berlin, căpeteniile naziste recurgând adeseori la amenințări fățișe. Când ecurile tratatului din 23 martie 1939 nu se încheiaseră, iar România se străduia să convingă Anglia și Franța că orientarea ei politică nu s-a schimbat, Hitler într-un discurs radiodifuzat de la Wilhelmshaven cu ocazia lansării cuirasatului „Gross-Amiral von Tirpitz“ a declarat în stilul său caracteristic: „Germania de azi nu mai este Germania de dinainte de război. Dacă vreun stat consimte să scoată casta-

nele din foc pentru marile puteri, ei trebuie să bage de seamă căci s-ar putea să-și ardă degetele⁷⁰, amenințarea fiind valabilă și pentru România.

Tratatul economic româno-german, prevedea înființarea de societăți mixte pentru exploatarea minereurilor de crom și bauxită din Banat, valorificarea calcopiritei din Dobrogea și a manganului din regiunea Vatra Dornei — Bușteni⁷¹. Deși tratatul cu Germania aducea o știrbire a independenței țării, România nu a renunțat la măsuri care să contrabalanseze ponderea Reichului în economie. În luna martie 1939 înainte de încheierea unor tratate similare cu Anglia și Franța statul român a acordat societăților petroliere cu participații de capital francez, american, englez, „Columbia“, „Româno-Americană“ etc. drepturi de exploatare pe bază de permis exclusiv a cîte unui perimetru de circa 400 hectare, pe timp de 3 ani⁷² fapt ce a atras proteste din partea hitleriștilor.

Începînd cu luna aprilie 1939 amestecul, tentativele de subordonare economică totală urzite de naziști s-au intensificat. Documentele timpului sînt relevante în acest sens. Tot mai multe grupuri de „excursioniști“ vizitau întreprinderile industriale, cu pondere importantă în economia de război a țării. În Banat atenția cercurilor de spionaj era îndreptată spre Timișoara, Reșița, Arad, Lugoj, Orșova unde erau dispuse unități economice puternice, Timișoara fiind în același timp unul dintre centrele urbane ale țării spre care gravitau tendințele de fascizare a populației, de către Legația germană⁷³. Pe plan economic consilierii hitleriști se pronunțau tot mai fățiș pentru direcționarea dezvoltării României în domeniul agrar, opinînd pentru propulsarea industriei numai de către germani, în „zonele libere“ create în urma tratatului din martie 1939⁷⁴.

În pofida unor puncte de vedere care vizau transformarea economiei românești într-un apendice al celei germane, un accent deosebit s-a pus în politica economică a României pe accelerarea dezvoltării industriale, cu precădere pe industria grea a cărei producție a crescut în urma comenzilor militare. Așa se explică mărirea gradului de ocupație a întreprinderilor metalurgice din cadrul ținutului Timiș, deși pe alocuri producția anului 1939 a fost inferioară celei din 1938, datorită lipsei unor materii prime și în special a creditelor⁷⁵.

Nr. crt.	Gradul de ocupație a întreprinderilor metalurgice	Anul	
		1938	1939
1	R I M M A — Hunedoara articol 1030	21%	13%
2	Metalunit S A R — Călan articol 1030	56%	60%
3	R I M M A — Hunedoara — alte produse	41%	27%
4	Metalunit S A R — Călan alte produse	52%	95%
5	Armătura S A R — Arad	39%	63%
6	Turnătoria I. Arcadie — Arad	50%	61%
7	Grundmann — Arad	30%	30%
8	Întreprinderea de mașini și automobile — Arad	66%	72%

La Reșița pe lângă produsele noi cerute de armată se continua producția tradițională într-o gamă diversă⁷⁶: construcții metalice, grupuri electrogene, motoare etc. Rolul pe care complexul industrial din zona montanică a Banatului îl avea în ansamblul eforturilor păstrării independenței economice este edificator prin producția sa raportată la nivelul

țării ⁷⁷ : cocs pentru furnale 100 %, fontă 75 %, oțel 80 %, fier comercial 70 %, locomotive 50 %, șine, bandaje, roți de locomotive și vagoane, ș.a. 100 %.

Magnații industriei românești profitând din plin de conjunctura favorabilă creată pentru uzinele Reșița au desfășurat o intensă activitate pentru mărirea capitalului social, acțiune menită să contribuie la creșterea profiturilor. La 19 iulie 1939 s-a aprobat publicarea prospectului de subscriere a ultimei tranșe de acțiuni în valoare de 90 milioane lei, astfel încât capitalul social urma să atingă cifra de 1 miliard ⁷⁸, din care 75 % capital autohton ⁷⁹. Adevărata forță a complexului industrial de pe valea Bîrzavei se desprinde cu claritate și din valoarea vânzărilor U.D.R. care la finele anului 1939 se ridica la 2.935.705.982 lei ⁸⁰.

Industria metalurgică din Banat încă de la începutul anului 1939 era puternic marcată de lipsa materiilor prime. După o ameliorare în aprovizionarea unităților de industrie grea, prin luna iulie, a urmat în perioada următoare o accentuare a dificultăților legate de materiile prime, determinând cercurile guvernamentale să intervină în străinătate pentru obținerea rezervelor necesare producției. Eforturile întreprinse în Franța de Tătărescu și Franasovici s-au soldat cu bune rezultate ⁸¹, dar probleme deosebite mai existau în procurarea tablei de zinc deoarece pentru Germania nu existau autorizații de import, Polonia nu putea livra cu promptitudine, iar fabrica Unio din Satu Mare fiind în curs de mutare la Brașov nu putea executa comenzi ⁸². Ineficacitatea eforturilor pentru procurarea materiilor prime din străinătate a fost determinată în mare măsură de restricțiile de natură financiară ridicate de ministerul finanțelor. Întreprinderile românești, din cauza greutăților întâmpinate în procurarea de devize nu puteau concura întreprinderile similare din străinătate în obținerea fierului vechi, fiind silit să solicite credite firmelor furnizoare de materii prime. Aceste lipsuri în conjunctura politică din toamna anului 1939, au stinjenit programul de producție preliminar mai ales pentru oțel, fapt sesizat și la uzina Ferdinand (Oțelul Roșu) unde s-au produs doar 57.000 tone, cu 10.000 mai puțin decît în anul 1938 ⁸³.

Alături de factorii obiectivi care au impietat producția fabricilor bănățene trebuie să menționăm neajunsurile provocate de patronat în goana nesățioasă după profit, într-o perioadă cînd milioane de oameni contribuiau după posibilități la eforturile țării pentru înzestrarea armatei. Semnificativ în acest sens este complexul de fapte frauduloase comise de Max Aușnit, care și-a însușit devize și a înstrăinat titluri de rentă în valoare de aproximativ 18.000.000 franci aur ⁸⁴, sau afacerile veroase de la R.I.M.M.A., „Asolana“, „Marginea“, „Ada-Kaleh“ etc. ⁸⁵.

Greutățile întâmpinate în procurarea materiilor prime, restrîngerea creditelor au generat și în celelalte ramuri industriale urmări deosebit de grave. Prețurile produselor textile în cadrul zonei industriale bănățene, au cunoscut în cursul anului 1939 o scumpire accentuată, cauzată de restricțiile impuse de țările exportatoare, majorarea primelor de asigurare din cauza nesiguranței transporturilor, scumpirea acestora în urma învolburărilor politicii internaționale. Autoritățile din ținutul Timiș subliniau că restricțiile impuse de Germania la exportul firelor de lînă au dus la o creștere vertiginoasă a prețurilor, de la 670 lei/kg în luna august, la 1.100 lei/kg în luna noiembrie 1939 ⁸⁶. Ca urmare a situației create,

gradul de ocupație la majoritatea întreprinderilor textile scade în anul 1939, comparativ cu 1938⁸⁷, deși unele fabrici erau angajate în exportul spre Elveția, Anglia, Belgia ș.a.

Întreprinderea	Gradul de ocupație	
	1938	1939
IT A	85%	76%
TEBA	42%	32%
IRCA	65%	60%
NOVA — Ind. de ciorapi	48%	32%

Pe lângă scăderea producției și diminuarea calității produselor textile unitățile de profil de la granița de vest a României erau puse adeseori în imposibilitatea procurării creditelor necesare desfășurării unei activități normale. Manifestările revizioniste ale Ungariei horthyste, sprijinite de Germania, au determinat o anumită perturbare în centrele industriale din vestul României mai ales în urma transferului de capital fix și mobil în interiorul țării. Sub pretextul nerentabilității întreprinderilor patronii lichidează afacerile în zona bănățeană, procedând la mutarea capacităților industriale la București, Mediaș etc.⁸⁸. De fapt la nivelul întregii țări se observă o creștere substanțială a numărului falimentelor în cursul anului 1939. O parte a întreprinderilor își încetau producția datorită unor cauze obiective, dar un număr destul de mare al cererilor de declarare a unităților productive în stare de faliment nu erau argumentate prin situația reală, ci erau generate din dorința unei părți a burgheziei de a-și pune la adăpost capitalurile⁸⁹.

Izbucnirea războiului a ridicat probleme multiple pentru toate ramurile industriale existente în Banat. În primul rînd constatăm o creștere vertiginoasă a prețurilor care la sfîrșitul anului se cifrau la unele produse cu peste 200% față de primul semestru al anului 1939⁹⁰. Prin ocuparea țărilor Europei centrale și răsăritene și subordonarea economică a celorlalte țări din sud-estul Europei, Germania obstrucționa economia românească într-o măsură tot mai mare. Acționînd atît prin majorarea prețurilor cît și prin restricțiile la export, uzînd de toate articulațiile economice, Germania nazistă făcea eforturi deosebite pentru acapararea în exclusivitate a spațiului economic românesc. Efectele acestei politici, la care se adaugă și urcarea cursului mărcii, s-au repercutat negativ asupra industriei românești, astfel încît conducerea multor întreprinderi angajate în economia de război solicitau sprijinul guvernului în aprovizionarea cu materiale, arătînd că rezervele pe cale de epuizare determină unitățile respective să sisteze procesul de fabricație și să închidă porțile⁹¹.

În asemenea condiții se constată în economia românească un regres al capitalurilor investite în întreprinderile noi (pentru prima oară după 1933), de la 392,1 milioane la 222,4 milioane lei pe primele 11 luni ale anului 1939⁹². Privind orientarea capitalurilor în economia românească trebuie notat că industria a atras 406 milioane lei investiții din totalul de 635 milioane⁹³, dar începînd cu luna august investițiile sînt drenate spre comerț care a luat un mai pronunțat impuls cauzat în parte de politica

de neutralitate a țării. Pornind de la necesitatea independenței economice și de la faptul că balanța comercială și de plăți a României s-a consolidat în cursul anului 1939 datorită reducerii importului de produse metalurgice, cercurile guvernamentale se străduiau să împiedice cîștigarea războiului economic de către Germania în estul Europei „în dauna noastră și în dauna independenței noastre, înainte ca sorții războiului militar să fi căzut la vest”⁹⁴.

Războiul european, evoluția lui a produs modificări de profunzime pentru întreaga economie românească, dar cel mai mult s-a resimțit industria din vestul țării, afectată de lipsa de materii prime, lipsa personalului concentrat, lipsa comenzilor și a cumpărătorilor, înghețarea prețurilor. Spre deosebire de situația creată în anul 1939 datorită crizelor politice internaționale cînd s-a observat o anumită tendință de lichidare a afacerilor, începînd cu trimestrul al doilea al anului 1940, reducerile de producție, concedierile de personal s-au transformat într-un fenomen cu caracter aproape general. Pînă în 24 iulie 1940 un număr de 80 de întreprinderi din cadrul ținutului Timiș au sistat producția, efectuînd în același timp masive concedieri⁹⁵. Într-o situație similară se găseau la data de 10 august alte 25 de întreprinderi industriale⁹⁶.

Situația creată în Banat a alertat autoritățile locale, care raportau că aceste „măsuri luate de către întreprinderi ne amenință... cu un șomaj mare și dacă va continua așa, cu un șomaj general, de aci la frontiera de vest a țării ar fi nenorocirea cea mai mare. Și dacă e aci șomajul general, e aci pe capul nostru și pericolul și mai mare : bolșevismul. Aceasta nu este exagerare ci realitate”⁹⁷.

În aceste împrejurări statul întreprinde acțiuni energice pentru aprovizionarea cu materii prime, mai ales a întreprinderilor metalurgice U.D.R., Astra, Fabrica Schram Hüttl & Schmidt din Topleț, Hendl, Armătura, Grundmann, etc. cu atît mai mult cu cît aceste unități de industrie grea erau angajate în onorarea comenzilor militare și civile, necesare apărării naționale. Într-o situație mult mai dificilă se găseau întreprinderile de industrie ușoară, marcate de lipsa materiilor prime. Constrînse din cauza ostilităților militare să-și restrîngă cîmpul de procurare a materialelor necesare desfășurării producției, multe întreprinderi solicitau reducerea săptămîinii de lucru cu micșorări de salarii. Scăderea producției într-o proporție îngrijorătoare față de anul anterior a determinat întreprinderile de profil să facă demersuri pentru obținerea materiilor prime din U.R.S.S., Japonia, Italia, Turcia, Germania⁹⁸. Chiar și întreprinderile care reușeau să-și procure materiile prime, în special prin donații de lină din partea proprietarilor de oi, aveau motive puternice să urce prețurile de vînzare, astfel că masele muncitoare erau acelea care suportau în ultimă instanță variațiile prețurilor, atît de pe poziția cumpărătorului cît și aceea a contribuabilului⁹⁹.

Situația întreprinderilor bănățene în perioada 1938—1940 a fost puternic marcată de urcarea prețurilor pe piața mondială, cu atît mai mult cu cît n-a existat o preocupare a cercurilor conducătoare de a se asigura stocuri de rezervă, care ar fi evitat cheltuielile mari pentru procurarea materiilor prime aduse din străinătate. În același timp, precipitarea evenimentelor internaționale a influențat negativ legăturile de transport, prin blocarea accentuată a cheltuielilor de navlu și a primelor de asigurare, în condițiile orientării unor întreprinderi spre alte piețe de desfa-

cere și aprovizionare, precum și introducerea în cercul de producție a unităților industriale a noilor sortimente, necesare apărării naționale.

Nemulțumirile oamenilor muncii, situația delicată creată în zonă prin concedierile masive, au determinat guvernul să intervină în 22 iulie 1940 printr-o adresă expeditată întreprinderilor din Banat, în care se sublinia că nu „putem... admite ca... prin reducerea producției, prin concedierile pripite să se producă aci, în împrejurările de azi... șomaj și ca urmare neliniște publică, perturbări generale, amenințătoare pentru organizația socială din prezent și pentru siguranța tuturor“¹⁰⁰.

Cursul evenimentelor internaționale, favorabil statelor revizioniste, a constrâns cercurile conducătoare din România să sacrifice parțial interesele economice ale țării, prin concesiuni mari făcute hitleriștilor, în speranța evitării unui atac conjugat, căruia România nu-i putea face față datorită raportului de forțe creat în Europa după capitularea Franței. Ca urmare capitalul străin putea pătrunde în ramurile economiei românești în condiții mult mai lejere, fapt care se materializează prin implantarea mai accentuată a hitleriștilor și acoliților lor în principalele ramuri industriale.

În Banat, capitalul german a vizat atât industria metalurgică și ușoară, cât și sectorul comercial-bancar. Prin intermediul concernului „Herman Göring Werke“, naziștii au subordonat încetul cu încetul complexul metalurgic-minier al Reșiței, asigurându-și spre finele anului 1940, 26% din acțiunile U.D.R., precum și conducerea comercială, financiară și tehnică a uzinelor¹⁰¹. În a doua jumătate a anului 1940 capitalul german și-a impus controlul asupra întreprinderilor din Jimbolia¹⁰², iar prin intermediul filialelor din Belgia a reușit să acapareze poziții importante în cadrul băncii „Timișoara“ și a „Societății Comerciale“ — Timișoara¹⁰³, sau chiar în industria chimică (întreprinderea „Eg-Gü“ din Timișoara)¹⁰⁴. Exemplele prezentate sînt concludente pentru a demonstra intențiile germane de subordonare a unităților industriale din Banat, deși statul român a creat anumite înlesniri și pentru capitalul italian (Romitex — Timișoara)¹⁰⁵, sau chiar pentru cel maghiar (TEBA — Arad)¹⁰⁶.

Evoluția industriei din Banat în intervalul cuprins între anul 1938 și jumătatea anului 1940, se încadrează în eforturile întreprinse de România pentru întărirea potențialului economic și militar, în condițiile înrăutățirii situației internaționale.

Politica protecționistă practică de statul român, a produs anumite mutații pozitive în zonă, atât în ce privește dinamica dezvoltării industriale, cât și în structura industriei, accelerîndu-se dezvoltarea acelor unități bazate pe producția de mijloace de producție, sau produse finite necesare pentru buna desfășurare a activității economice în conjunctura de război și pentru schimbarea structurală a importurilor. Dar cercurile capitaliștilor români departe de a ține seama de interesele fundamentale ale țării, animați în primul rînd de diversificarea mijloacelor necesare asigurării și maximalizării profiturilor, s-au folosit din plin de conjunctura politică, așa încît la adăpostul legiuirilor protecționiste mărfurile de calitate inferioară se vindeau la prețuri mai mari decît pe piața externă, beneficiile obținute legal prin exploatarea bogățiilor naturale și a maselor largi consumatoare, fiind depășite sistematic prin practici frauduloase, fapt care s-a răsfrînt negativ pe ansamblul economiei.

Politica de neutralitate, cedările cercurilor conducătoare față de Germania hitleristă, la început pe plan economic apoi și în plan politic s-au dovedit ineficiente, suveranitatea și integritatea României fiind grav

afectate prin ciuntirea teritorială din vara anului 1940. După dictatul de la Viena, România pierdea circa 1/3 din bogățiile naturale, din întreprinderile industriale și instituțiile comerciale ¹⁰⁷, la care se adaugă neplata mărfurilor livrate și creditele rămase deschise, fiind totodată anihilat întregul sistem de apărare a țării. Consecințele nefaste ale politicii de restrângere și lichidare a drepturilor și libertăților cetățenești, a capitulării treptate în fața pretențiilor hitleriste, slaba dotare a armatei prin folosirea nejudicioasă a sumelor uriașe strânse pe seama întregului popor, la care se adaugă izolarea completă a țării în urma evoluției evenimentelor la scară europeană, s-au răsfrînt negativ asupra intereselor fundamentale ale României.

Instaurarea dictaturii antonesciene legionare a însemnat promovarea unei politici contrare dorinței poporului român, înfeudarea economică a țării de către Germania fascistă, pentru care au militat din primele zile de putere șefii legionari ¹⁰⁸. Jaful exercitat de hitleriști asupra economiei românești a fost facilitat de convențiile impuse României la sfârșitul anului 1940, prin care țara noastră urma să se adapteze pe plan economic cerințelor celui de-al III-lea Reich, care a acaparat cu rapiditate principalele întreprinderi românești, exercitînd un control permanent asupra comerțului țării ¹⁰⁹, asupra tuturor bogățiilor naturale. „Politica antinațională promovată de dictatura militarofascistă, jefuirea țării de către Germania — se subliniază în documentele de partid — au creat o stare deosebit de gravă în economia românească, generînd totodată un puternic val de nemulțumire generală împotriva guvernului lui Antonescu și a hitlerismului. Se cristaliza tot mai puternic în conștiința maselor populare necesitatea imperioasă a ridicării la luptă pentru oprirea cursului nefast al evenimentelor istorice în care fusese antrenată România, împotriva adevăratului vrăjmaș al intereselor noastre naționale — Germania fascistă” ¹¹⁰.

- ¹ Marin Mihuț, *Contribuții la interpretarea fenomenului de scumpire a vieții*, în *Buletinul Institutului Economic Românesc*, anul XVIII, nr. 10—12/1939, p. 603 ; *Economia Națională*, anul LXV, nr. 2 din februarie 1938, p. 21 ; Valoarea producției globale a industriei și meseriilor a crescut în 1938 cu circa 82% față de anul 1932 ; Situația economiei românești între 1933—1938 este tratată pe larg de Emilia Sonea, Gavrilă Sonea în *Viața economică și politică a României 1933—1938*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 83—102.
- ² Virgil N. Madgearu, *Evoluția economiei românești*, Editura Independența economică, București, 1940, p. 210.
- ³ *Libertatea*, anul VII, nr. 8 din 20 aprilie 1939, p. 115.
- ⁴ Arhivele Statului București (în continuare : Arh. Stat. București), fond Președinția Consiliului de Miniștri, dos. 18/1938, f. 128.
- ⁵ V. Moisuc, Gh. Zaharia, *Politică Germaniei naziste de hegemonie în sud-estul Europei și independența economică a României în anii 1938—1939*, în *Anale de Istorie*, anul XXI, nr. 6/1975, p. 36—38 ; M. Iovanelli, *Tendențe ale dezvoltării industriei românești în preajma celui de-al doilea război mondial*, în *Probleme economice*, anul XXII, nr. 10/1969, p. 63—76.
- ⁶ A. Simion, *Dictatul de la Viena*, Editura Dacia, Cluj, 1972, p. 38.
- ⁷ *Libertatea*, anul VII, nr. 24 din 20 decembrie 1938, p. 491.
- ⁸ *Excelsior*, anul IV, nr. 171 din 4 iunie 1938.
- ⁹ Virgil N. Madgearu, *Germania și sud-estul Europei*, în *Independența Economică*, anul XXI, nr. 4—6 din iulie—decembrie 1938, p. 21 ; referindu-se la presiunile exercitate de puterile fasciste, ispitite de griul și petrolul românesc, cunoscutul profesor A. J. Toynbee incrimina politica de forță asupra poporului român care „nu a aprobat și nici nu a acceptat metodele... Gărzii de Fier“ ; apud *Știrea*, anul IX, nr. 1977 din 25 ianuarie 1939.
- ¹⁰ A. Simion, *op. cit.*, p. 37.
- ¹¹ *Argus*, anul XXVIII, nr. 7554 din 20 iunie 1938.
- ¹² E. Campus, *Înțelegerea Balcanică*, Editura Academiei R.S.R., București, 1972, p. 249.
- ¹³ V. Moisuc, *Achiziții diplomatice desfășurate după Anschluss de România împotriva expansiunii Germaniei hitleriste spre sud-estul Europei*, în *Studii*, tom. XIX, nr. 4/1966, p. 712, 717—720 ; A. Simion, *op. cit.* p. 39.
- ¹⁴ Arh. Stat. București, fond Microfilme S.U.A., rola 258, T 84—109, c. 1.405.684.
- ¹⁵ *Idem*, c. 1.405.239—1.405.240.
- ¹⁶ Referitor la evoluția structurii economice a statelor europene pînă în perioada interbelică a se vedea : J. Pietrzak-Pawlowska, *Industrialisation des territoires européens arrérés au XIX-e siècle*, în *Studia Historiae Oeconomicae*, III/1968, Poznań, 1969, p. 192—196 ; V. Axenciuc, *Evoluția economiei românești între anii 1918—1938*, în *Anale de istorie*, anul XII, nr. 6/1966, p. 5—18.
- ¹⁷ *Argus*, anul XXVIII, nr. 7517 din 5 mai 1938.
- ¹⁸ *Libertatea*, anul VI, nr. 1 din 5 ianuarie 1938, p. 15 ; *Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Timișoara*, nr. 2/1938, p. 13.
- ¹⁹ *Excelsior*, anul IV, nr. 177 din 16 iulie 1938.
- ²⁰ *Ibidem* ; în decursul anului 1938 în întreprinderile noi s-au investit 622 milioane lei, iar majorările de capital au atins cifra de 1 780 000 000 lei, *Curierul Banatului*, anul XX, nr. 1 din 1 ianuarie 1939.
- ²¹ Arhivele Statului Timișoara (în continuare : Arh. Stat. Timișoara), fond Ținutul Timiș, dos. 13/1938, f. 68—75.
- ²² *Idem*, f. 11 ; intensificarea raporturilor economice cu Iugoslavia, Grecia, Turcia, Irak, Iran, Afganistan ș.a. se baza pe ideea rezistenței popoarelor din aceste țări împotriva presiunilor străine, țări care asemenea României „... vor să-și asigure independența politică, economică și culturală, față de orice tendințe cuceritoare ale statelor mari, imperialiste“, cf. *Revista Institutului Social Banat—Crișana*, anul VII, nr. 25 din ianuarie—martie 1939, p. 98.
- ²³ *Excelsior*, anul V, nr. 229 din 22 iulie 1939.
- ²⁴ *Idem*, din 28 ianuarie 1939.
- ²⁵ Arh. Stat. Timișoara, fond Inspectoratul industrial Timiș, dos. 1.12/1938, f. 22.
- ²⁶ *Idem*, fond Ținutul Timiș, dos. 13/1938, f. 50.
- ²⁷ *Argus*, anul XXVIII, nr. 7492 din 2 aprilie 1938.
- ²⁸ Arh. Stat. Timișoara, fond Ținutul Timiș, dos. 13/1938, f. 53 și dos. 56/1938, f. 28.
- ²⁹ Arh. Stat. București, fond U.D.R., dos. 1/1938, f. 1.
- ³⁰ *Idem*, dos. 31/1938, f. 6.

- ³¹ *Idem*, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 18/1938, f. 51.
- ³² E. Sonea, G. Sonea, *op. cit.*, p. 91.
- ³³ *Argus*, anul XXVIII, nr. 7430 din 19 ianuarie 1938.
- ³⁴ *Excelsior*, anul IV, nr. 159 din 12 martie 1938.
- ³⁵ *Argus*, anul XXVIII, nr. 7435 din 24 ianuarie 1938.
- ³⁶ *Ecoul*, anul XIII, nr. 1647 din 20 februarie 1938; E. Campus, *op. cit.*, p. 251; *Știrea*, anul IX, nr. 1972 din 19 ianuarie 1939.
- ³⁷ Arh. Stat. Timișoara, fond Ținutul Timiș, dos. 13/1938, f. 16 și 49.
- ³⁸ *Ecoul*, anul XIII, nr. 1660 din 8 martie 1938.
- ³⁹ Arh. Stat. Timișoara, fond Inspectoratul industrial Timiș, dos. 196/1938, f. 22.
- ⁴⁰ *Curierul economic*, anul XV, nr. 5—6 din 10—15 iunie 1939.
- ⁴¹ Arh. Stat. Timișoara, fond Ținutul Timiș, dos. 13/1938, f. 48.
- ⁴² *Idem*, fond Inspectoratul industrial Timiș, dos. 196/1938, f. 7; *Curierul Banatului*, anul XX, nr. 6 din 12 februarie 1939.
- ⁴³ Arh. Stat. Timișoara, fond Ținutul Timiș, dos. 13/1938, f. 4.
- ⁴⁴ *Idem*, fond Inspectoratul industrial Timiș, dos. 196/1938, f. 4. Trebuie notat faptul că industria chimică se situa în anul 1938 pe locul II din punct de vedere al valorii producției, după industria metalurgică. Cele mai reprezentative întreprinderi din această ramură industrială se găseau în Banat; Societatea de chibrituri, Fabrica de lacuri și vopsele din Timișoara, Distilăriile din Margina, Reșița, Bocșa-Montană și altele amintite mai sus.
- ⁴⁵ *Idem*, fond Ținutul Timiș, dos. 13/1938, f. 14.
- ⁴⁶ *Aspecte ale economiei românești*, (material documentar pentru cunoașterea unor probleme în cadrul planului economic), 1939, p. 144; date referitoare la industria din zona Arad oferă M. Timbus, în studiul *Situația industriei județului Arad între anii 1919—1944*, în *Ziridava*, VI, Arad, 1976, p. 264—269.
- ⁴⁷ J. Benditer, *Situația țărilor din sud-estul Europei oglindită în documente germane (1940—1941)*, în A.I.I.A. „A. D. Xenopol”, XIV, 1977, Iași, p. 405.
- ⁴⁸ L. Pătrășcanu, *Sub trei dictaturi*, Ed. III-a, Forum, 1945, p. 59—60; reprezentanții comerciali ai firmei I. G. Farbenindustrie au distribuit pînă în iulie 1938 circa 4 000 000 lei Gărzii de Fier.
- ⁴⁹ *Ecoul*, anul XIII, nr. 1694 din 17 aprilie 1938; *Revista Institutului Social Banat—Crișana*, anul VI, nr. 22—23 din aprilie—septembrie 1938, p. 108.
- ⁵⁰ *Idem*, nr. 1695 din 18 aprilie 1938.
- ⁵¹ V. Moisuc, *Diplomația României și problema apărării suveranității și independenței naționale în perioada martie 1938—mai 1940*, Editura Academiei R.S.R., București, 1971, p. 113—114; W. Marin, Gh. Oancea, *Mișcarea antifascistă și revoluția populară în Banat*, Timișoara, 1971, p. 48—58.
- ⁵² *Ecoul*, anul XIII, nr. 1665 din 13 martie 1938; A. Simion, *op. cit.*, p. 19.
- ⁵³ Arh. Stat. București, fond Președinția Consiliului de Miniștri dos. 9/1938, f. 21; Al. Gh. Savu, *Dictatura regală*, Editura politică, București, 1970, p. 181.
- ⁵⁴ *Vestul*, din 7 august 1938; *Ecoul*, anul XIII, nr. 1681 din 2 aprilie 1938; Arh. Stat. București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dos. 93/1938, f. 48.
- ⁵⁵ *Monitorul Oficial*, nr. 7 din 9 ianuarie 1939, p. 75.
- ⁵⁶ *Excelsior*, anul V, nr. 231 din 5 august 1939.
- ⁵⁷ *Curierul Economic*, anul XV, nr. 2—3 din 25 februarie—10 martie 1939, p. 1.
- ⁵⁸ Arh. Stat. Timișoara, fond Ținutul Timiș, dos. 2/1939, f. 2—4; *Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Timișoara*, nr. 2/1939, p. 3—14.
- ⁵⁹ Arh. Stat. București, fond U.D.R., dos. 8/1939, f. 1.
- ⁶⁰ Arh. Stat. Timișoara, fond Ținutul Timiș, dos. 89/1939, f. 1.
- ⁶¹ *Idem*, fond Inspectoratul industrial Timiș, dos. 122/1939, f. 12.
- ⁶² *Idem*, f. 82.
- ⁶³ *Idem*, f. 43.
- ⁶⁴ E. Campus, *op. cit.*, p. 262.
- ⁶⁵ Al. Gh. Savu, *op. cit.*, p. 294.
- ⁶⁶ Pentru detalii asupra tratatului vezi lucrarea lui A. Niri *Istoricul unui tratat înrobitor*, Editura Științifică, București, 1965, p. 204—241, deși anumite puncte de vedere sînt depășite de cercetarea istorică din țara noastră. A se vedea în acest sens articolul lui V. Moisuc, Gh. Zaharia, *Politica Germaniei naziste de hegemonie...*, în *Anale de Istorie*, anul XXI, nr. 6/1975.
- ⁶⁷ Al. Gh. Savu, *op. cit.*, p. 298; V. Moisuc, Gh. Zaharia, *art. cit.*, p. 39; A. Simion, *op. cit.*, p. 66; Șt. Lache, G. Tuțui, *România și conferința de pace de la Paris din 1946*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p. 10; Paul D. Quinlan, *The Tilea Affair: A further Inquiry*, în *Balkan Studies*, volume 19, nr. 1, Thessaloniki, 1978, p. 147—157.

- ⁶⁸ Arh. Stat. București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dos. 143/1939, f. 15 ; plină de semnificație este declarația lui Hitler care considera după încheierea tratatului că : „România ar face mai bine să renunțe pe cât posibil de a mai avea propria ei industrie“ ; cf. T. Bunescu, *Lupta poporului român împotriva dictatului de la Viena*, Editura Politică, București, 1971, p. 57.
- ⁶⁹ *Excelsior*, anul V, nr. 217 din 29 aprilie 1939.
- ⁷⁰ *Universul*, anul LVI, nr. 91 din 3 aprilie 1939.
- ⁷¹ *Economia națională*, anul LXVI, nr. 3 din martie 1939, p. 35—39.
- ⁷² Arh. Stat. București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dos. 161/1939, f. 27 și 34.
- ⁷³ Arh. Stat. Timișoara, fond Inspectoratul industrial Timiș, dos. 122/1939, f. 150.
- ⁷⁴ *Excelsior*, anul V, nr. 224 din 24 iunie 1939 ; ziarul reproduce din spusele unui consilier nazist : „... de câte ori văd la Dvs. un furnal de fabrică mi se strânge inima pungă... Noi germanii avem o țară eminentement industrială, pe când voi o țară eminentement agrară“.
- ⁷⁵ Arh. Stat. Timișoara, fond Ținutul Timiș, dos. 6/1939, f. 12 ; din cercetările efectuate pînă în prezent nu am reușit decodificarea articolului industrial 1030 ; referitor la cererile de import ale unităților industriale pentru perioada iulie-septembrie 1939, autoritățile au făcut repetate apeluri pentru restrîngerea comenzilor „... din cauza dificultăților ce avem pentru plățile în țările cu devize libere...“, solicitînd totodată orientarea importului spre țări cu care România era angajată în comerțul prin clearing ; cf. *Monitorul Ținutului Timiș*, nr. 30 din 20 iulie 1939, p. 5.
- ⁷⁶ *200 ani de construcții de mașini la Reșița*, (colectiv de autori), vol. I, Reșița, 1971, p. 99—109.
- ⁷⁷ Arh. Stat. București, fond U.D.R., dos. 9/1939, f. 2.
- ⁷⁸ *Idem*, dos. 8/1939, f. 3.
- ⁷⁹ *Idem*, dos. 9/1939, f. 2.
- ⁸⁰ *Idem*, f. 8 ; numai din partea căilor ferate U.D.R. a beneficiat de o comandă de 921 milioane pentru anii 1938—1939 ; cf. *Curierul Banatului*, anul XIX, nr. 2 din 26 martie 1938.
- ⁸¹ Arh. Stat. București, fond U.D.R., dos. 8/1939, f. 32.
- ⁸² Arh. Stat. Timișoara, fond Inspectoratul industrial Timiș, dos. 122/1939, f. 8, și dos. 123/1939, f. 30.
- ⁸³ *Idem*, dos. 136/1940, f. 74.
- ⁸⁴ Arh. Stat. București, fond U.D.R., dos. 9/1939, f. 3—5 ; notăm din infracțiunile comise de M. Aușnit : a trimis la Compagnie Européene de Participations Industrielles (C.E.P.I.), rentă de dezvoltare de 7½%, proprietate U.D.R. în valoare de 18 053 000 franci aur constituind un gaj neregulat în formă și fond, încercînd în același timp să vîndă aceste rente ; și-a însușit lire sterline aprobate de Banca Națională în legătură cu aprovizionarea cu fier vechi pentru Reșița în decembrie 1938 ; a dispus personal de 9 325 lire sterline din disponibilul U.D.R. la firma Vickers-Armstrong ; a înlesnit rudei sale Kurt Fränkel schimbul unor mărci înghețate în Germania cu franci francezi plătibili la Paris, în prejudiciul U.D.R. etc.
- ⁸⁵ *Parlamentul românesc*, anul X. nr. 311 din 31 decembrie 1939, p. 112—114.
- ⁸⁶ Arh. Stat. Timișoara, fond Ținutul Timiș, dos. 6/1939, f. 3 ; *Curierul Banatului*, anul XX, nr. 41 din 4 noiembrie 1939.
- ⁸⁷ *Idem*, f. 4 ; hotărîrea luată de autorități de a scuti pe cultivatorii de bumbac de orice taxe s-a dovedit a fi tardivă ; cf. *Monitorul Ținutului Timiș*, nr. 44 din 26 octombrie 1939 ; *Curierul Banatului*, anul XX, nr. 1 din 1 ianuarie 1939 ; *Dacia*, anul I, nr. 1 din 21 iulie 1939.
- ⁸⁸ *Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Timișoara*, nr. 2/1939, p. 8 ; dintre întreprinderile bănățene mutate spre interiorul țării amintim : Azurol, Nor-Coc, Arta, Aida, Speciala ș.a.
- ⁸⁹ *Libertatea*, anul VIII, nr. 8 din 20 aprilie 1940, p. 124 ; materialul documentar cercetat ne permite afirmația că din cele 486 de cereri de declarare în stare falimentară a întreprinderilor un număr mare erau „regizate“.
- ⁹⁰ Arh. Stat. Timișoara, fond Ținutul Timiș, dos. 6/1939, f. 7 și 28 ; prețul tonei de cocs a crescut din luna ianuarie pînă în noiembrie 1939 de la 3 200 la 4 000 lei, iar la benzina grea de la 5,70 lei/kg la 7,35 lei/kg ; cf. *Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Timișoara*, nr. 2/1939, p. 20—21.
- ⁹¹ Arh. Stat. Timișoara, fond Inspectoratul industrial Timiș, dos. 123/1939, l. 93 și dos. 136/1940, f. 9.
- ⁹² *Excelsior*, anul VI, nr. 256 din 27 ianuarie 1940.
- ⁹³ *Ibidem*.

- ⁹⁴ E. Campus, *op. cit.*, p. 355 ; Al. Gh. Savu, *op. cit.*, p. 351 ; *Excelsior*, anul VI, nr. 263 din 16 martie 1940 ; *Buletinul Statistic al României*, nr. 1—6 din 1940, p. 17 ; bilanşa comercială a României a înregistrat în anul 1938 un excedent de 2 764 750 000 lei, care în 1939 ajunge la 3 918 875 000 lei.
- ⁹⁵ Arh. Stat. Timișoara, fond Inspectoratul industrial Timiș, dos. 136/1940, f. 60 și 64.
- ⁹⁶ *Idem*, f. 21 și 66.
- ⁹⁷ *Idem*, f. 22.
- ⁹⁸ *Idem*, f. 16 și 18 ; *Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Timișoara*, nr. 1/1941, p. 15—16 ; lipsa materiilor prime a determinat „Industria textilă din Banat“ să solicite reducerea activității la 3 zile pe săptămână ; iar „Fabrica de panglici și țesături elastice“ bazându-și producția în proporție de 50% pe importul de cauciuc din Italia a primit o serioasă lovitură prin sistarea livrărilor de către firmele italiene. În situația creată producția întreprinderilor textile bănățene în anul 1940 scade într-o proporție de 20—50% față de anul 1939.
- ⁹⁹ Arh. Stat. Timișoara, fond Ținutul Timiș, dos. 1/1939—1940, f. 76 ; în intervalul 1 aprilie 1939—1 aprilie 1940, prețurile la o serie de articole a crescut după cum urmează : talpă de la 265 la 400 lei, fire de lână de la 400 la 980 lei, stambă de la circa 48 la 77,50 lei etc.
- ¹⁰⁰ Arh. Stat. Timișoara, fond Inspectoratul industrial Timișoara, dos. 136/1940, f. 12.
- ¹⁰¹ A. Niri, *op. cit.*, p. 299 ; *Două secole de siderurgie la Reșița*, (colectiv de autori), f. a., p. 79 ; *200 de ani...*, p. 99 ; *Economia Națională*, anul LXVII, nr. 11—12 din 1940, p. 24—27.
- ¹⁰² Arh. Stat. Timișoara, fond Inspectoratul industrial Timișoara, dos. 136/1940, f. 24.
- ¹⁰³ *Excelsior*, anul VI, nr. 272 din 18 mai 1940.
- ¹⁰⁴ *Economia Națională*, anul LXVII, nr. 11—12 din 1940, f. 26.
- ¹⁰⁵ Arh. Stat. Timișoara, fond Inspectoratul industrial Timișoara, dos. 136/1940, f. 24—25.
- ¹⁰⁶ *Ibidem*.
- ¹⁰⁷ *Curierul economic*, anul XVI, nr. 9—10 din 10—25 octombrie 1940 ; T. Bunescu, *op. cit.*, p. 121—122 ; St. Lache, Gh. Tuțui, *op. cit.*, p. 40.
- ¹⁰⁸ pentru detalii : *Economia României noi*, anul I, nr. 1 din septembrie 1940, p. 1 și urm.
- ¹⁰⁹ A. Simion, *Dictatul...*, p. 240 și urm.
- ¹¹⁰ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 10, Editura politică, București, 1974, p. 621.